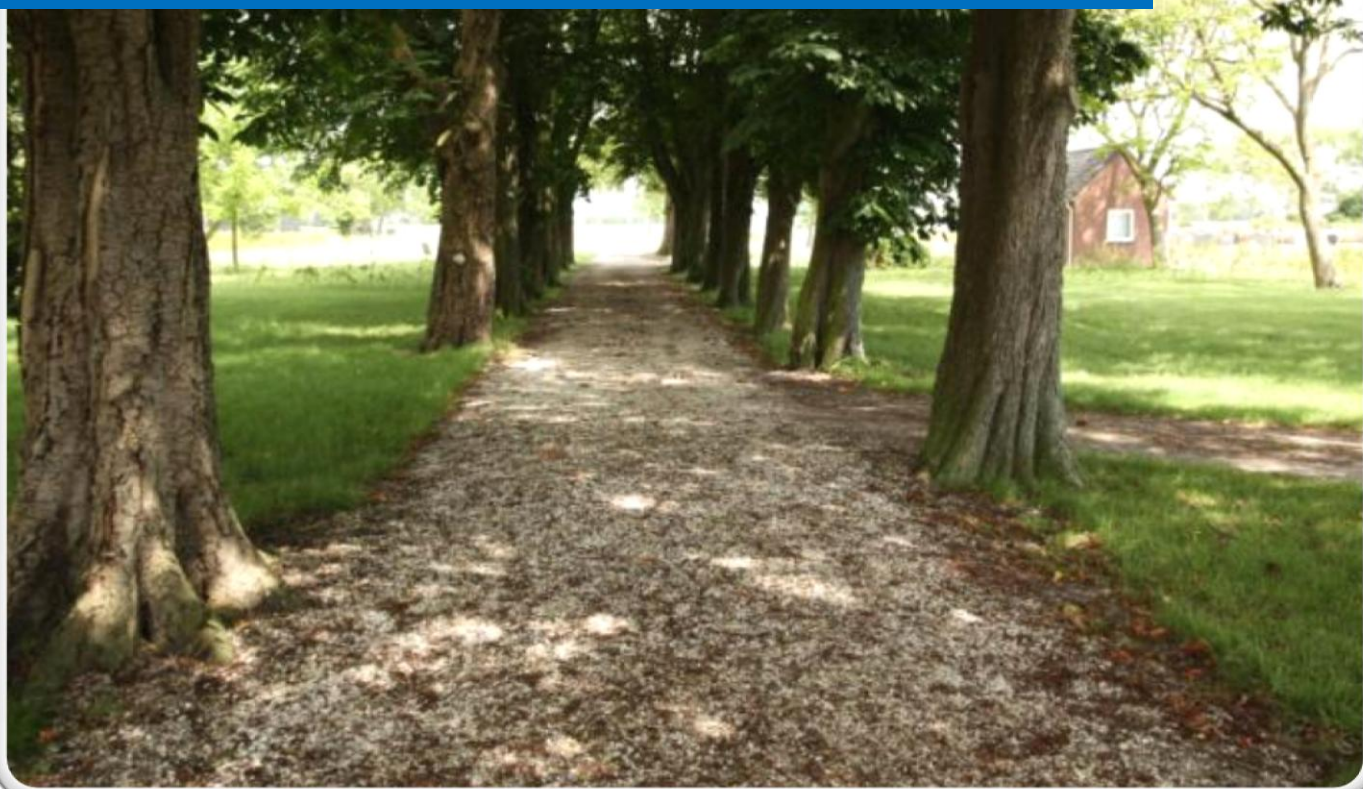

**Gemeentelijke
Begraafplaatsen
Borsele**

Verslag bezoek Borsele

**Bureau Funeraire Adviezen
Amsterdam, juli 2010**

INHOUD

INLEIDING	3
OMSCHRIJVING BEGRAAFPLAATSEN	4
Baarland	4
Oudelande	5
Ellewoutsdijk	7
Borssele	8
Driewegen	10
Ovezande	11
Nisse	12
SAMENVATTING	14
CONCLUSIE EN ADVIES	17
COLOFON	18

INLEIDING

Op 5 juli 2010 bracht een medewerker van Bureau Funeraire Adviezen op verzoek van de dorpsraad Oudelande een bezoek aan verschillende gemeentelijke begraafplaatsen in Borsele. Het verzoek had te maken met enkele recente wijzigingen in het beleid van de gemeente ten aanzien van de begraafplaatsen. Dat beleid is ondermeer vastgelegd in een nieuwe beheersverordening voor de begraafplaatsen. De daaruit volgende praktijk leidt bij veel bewoners niet direct tot instemming. Voorts is om het bezoek gevraagd vanwege de plannen die gemeente heeft met de hoofdpaden op de begraafplaats. De dorpsraad Oudelande, samen met de stichting Behoud de Zak van Zuid-Beveland, maken zich ernstig zorgen over het historische karakter van de begraafplaatsen. Men is bang dat door het asfalteren waarden verloren gaan die niet weer terug te draaien zijn. Bovendien vreest men voor de effecten van het asfalteren op het groen.

De volgende begraafplaatsen werden op 5 juli bezocht:

- ✓ Baarland
- ✓ Oudelande
- ✓ Ellewoutsdijk
- ✓ Borssele
- ✓ Driewegen
- ✓ Ovezande (NH begraafplaats)
- ✓ Nisse

Daarnaast werden in de gemeente op een ander tijdstip nog vier andere begraafplaatsen bezocht, waaronder twee gemeentelijke.

In het navolgende wordt over het bezoek aan elke gemeentelijke begraafplaats een kort verslag gegeven, waarbij ondermeer wordt ingegaan op het aspect “asfalteren”. Vervolgens zijn een aantal vragen geformuleerd en wordt per begraafplaats een advies gegeven.

In een samenvatting wordt meer algemeen ingegaan op het huidige beleid binnen de gemeente Borsele en de gevolgen daarvan voor de historische kwaliteit van de begraafplaatsen en het behoud van de grafmonumenten. In het hoofdstuk “conclusie en advies” wordt ten aanzien van de issues asfalteren en grafrechten een nader advies gegeven.

OMSCHRIJVING BEGRAAFPLAATSEN

In de inleiding is beschreven welke begraafplaatsen bezocht werden. Hieronder wordt per begraafplaats beschreven wat ter plekke geconstateerd werd, welke vragen er opgeroepen werden door wat er te zien was, met daaropvolgend een kort advies.

Baarland

Het toegangshek is in goede staat. De originele hardstenen drempel is nog aanwezig. Na de ingang openbaart zich het hoofdpad met aan het eind een eenvoudig lijkenhuisje. Het hoofdpad is beslagen met grind maar maakt een zeer versleten en slecht onderhouden indruk.

Dat ligt ondermeer aan de wijze waarop het pad letterlijk uitgelopen is, aan het beslag dat bestaat uit verschillende soorten grind en het feit dat het pad begroeid is met onkruid. De enkele meidoorns (*Crataegus monogyna*) die nog langs het hoofdpad staan, staan letterlijk in het pad. Datzelfde geldt ook voor enkele grafmonumenten. Het pad is dus voorheen smaller geweest, maar in de loop der tijd opgerekt. De meidoorn behoort een laanbeplanting te vormen aan weerszijden van het pad, maar door uitval, kap en dergelijke zijn er nog maar enkele bomen over.

De omringende bomenrij van iepen (*Ulmus spp.*) met de hoge ligusterhaag (*Ligustrum vulgare*) levert een zeer karakteristiek beeld. Mogelijk zijn de bomen ooit geknot, maar ze zijn nu volledig uitgelopen. Sommige graven liggen echter te dicht bij de bomen waardoor worteldruk graven beschadigd. Aan de voorzijde van de begraafplaats is gekozen voor meelbes (*Sorbus decaisneana/lutescens*), een afwijkende soort ten opzichte van de rest. Direct rechts naast de ingang staat nog een berk (*Betula pendula*). Ook ter rechterzijde van het baarhuisje staat een berk. In het gras aan de voorzijde, rechts staan nog een taxus (*Taxus baccata*) en een conifeer (*Coniferae spp.*)

Het lijkenhuisje is mogelijk origineel, maar wellicht hersteld na 1953. De staat van het lijkenhuisje is slecht.

De graven liggen links van het hoofdpad in rijen met daartussen smalle grindpaden tussen een kantopsluiting. De meeste monumenten hier zijn van na de Tweede Wereldoorlog en weinig

bijzonder. Aan de rechterzijde ligt voornamelijk gras met daarin halverwege oudere grafmonumenten. Ook helemaal achteraan liggen oudere monumenten, waartussen een tweetal met zwarte glasplaat. Enkele monumenten kunnen aangemerkt worden als van relevante waarde voor Baarland.

Vragen

- Op ongeveer driekwart van het veld is ter rechterzijde een solitaire beuk (*Fagus sylvatica*) aangeplant. Wat is daar de bedoeling van?
- Wat gaat er met de lege vlakken graf gebeuren. Is geïnventariseerd wie of wat daar begraven is en zijn die delen bruikbaar?
- Enkele oudere grafmonumenten zijn dringend aan herstel toe. Is dat een verantwoordelijkheid van de gemeente? Anders zullen ze verdwijnen wat ten koste gaat van het historisch kader van de begraafplaats.

Advies

- ✓ Van oudsher is de begraafplaats van Baarland een sobere begraafplaats die als een huiskamer ervaren kan worden. Die soberheid zou als uitgangspunt moeten dienen voor onderhoud en behoud in de toekomst.
- ✓ Het grindpad dient weer in origineel profiel teruggebracht te worden met laanbeplanting. Daarbij is het verstandig de huidige bomen eveneens te verwijderen en alles geheel nieuw aan te planten. Asfalteren tast het karakter al te zeer aan, want te verwachten valt dat daarbij geen bomen meer geplant zullen worden.
- ✓ Zijpaden beter onderhouden, graspaden zijn te verkiezen.
- ✓ De grasvlakten aan de rechterzijde kunnen wellicht wat minder intensief gemaaid worden waardoor specifieke soorten wellicht de ruimte krijgen.
- ✓ Noodzakelijk herstel aan lijkenhuisje plegen en wellicht mogelijkheid voor urnenbijzetting creëren.
- ✓ De haag rondom kan iets hoger opgetrokken worden, ongeveer ooghoogte.

Oudelande

Bij de ingang van de begraafplaats in Oudelande staat een fraai uitgevoerd smeedijzeren toegangshek met een vermanende tekst. De originele sluitstenen zijn verdwenen.

De begraafplaats beschikt niet over een lang hoofdpad dat een blik over de hele begraafplaats biedt. Door uitbreiding is het originele hoofdpad opgenomen in een aanleg met dubbel pad met bij de toegang een korte hoofdopgang. Die splitst zich bij wat op een vijver lijkt. Voor die vijver en erachter is met divers groen een zichtobstakel aangebracht zodat de begraafplaats verder nauwelijks zichtbaar is. De paden maken een strakke indruk door de kantopsluiting van hout. Dit is weliswaar niet origineel, maar zorgt ervoor dat er geen grind wegloopt. Het pad aan de rechterzijde geeft eerst toegang tot twee grafvelden links en rechts waar geen grafmonumenten meer staan. Hier ligt alleen gras. Van een laanbeplanting is nauwelijks sprake meer. In het midden van de begraafplaats staat het lijkenhuisje. Dit huisje is waarschijnlijk onder architectuur gebouwd en verkeerd in goede staat. Achter het lijkenhuisje bevinden zich grafvelden waar wel grafmonumenten staan. Ter rechterzijde staan en liggen stenen die dateren uit de jaren zestig van de 19de eeuw.

Het grindpad wordt hier begeleid door een gemengde laanbeplanting. Ter rechterzijde staan nog meelbessen, maar links zijn enkele exoten geplant met een geheel andere kleur, vorm en

omvang. Om het terrein is voornamelijk een opstand van essen (*Fraxinus excelsior*) met daaronder een haag van veldesdoorn (*Acer campestre*) aangebracht. Verder staan her en der hagen van kornoelje (*Cornus mas.*), iep (*Ulmus spec.*), liguster, beuk, taxus en wederom veldesdoorn. Voorts treffen we rijen van verschillende boomsoorten zoals kers (*Prunus spec.*), paardenkastanjes (*Aesculus hippocastanum*), lindes (*Tilia spec.*) en meidoorn. Ook treffen we enkele solitaire bomen zoals berk (*Betula spec.*), wilg (*Salix spec.*) en Amerikaanse eik (*Quercus rubra*). Aan de voorzijde staan nog enkele iepen en aan de achterzijde twee treuressen (*Fraxinus excelsior*).

In het grafvak achter het lijkenhuisje staan teveel planten die het beeld op de grafmonumenten belemmeren. De bodembedekkers zijn op zich prima, maar de vaste planten horen feitelijk niet thuis op dergelijke grafvelden.

Achterin de begraafplaats is een tweede toegang gecreëerd met een nagenoeg identiek hekwerk. Rechts daarvan staat een treures die beschadigd is door een storm. De aanpak van de schade is niet op juiste wijze gedaan. Er had meer van de afgebroken tak afgezaagd kunnen worden.

Vanaf de achteringang loopt het tweede pad weer naar voren. Ter rechterzijde een grasveld, links grafvakken waarvan de grafmonumenten ontsloten liggen aan korte zijpaden. De bomen langs het hoofdpad zijn hier ook deels vervangen.

Vragen

- Waarom staat de vijver droog? Eventueel de bodem afsmeren met bentoniet om het water beter vast te houden. Daarmee blijven eventuele amfibieën in leven.
- Waarom zijn er zoveel verschillende bomen aangeplant? Het lijkt erop dat er vooraf geen beplantingsplan gemaakt is en dat er niet gekeken is naar de bestaande laanbeplanting.

Advies

- ✓ Van oudsher is de begraafplaats van Oudelande een sobere begraafplaats die als een huiskamer ervaren kan worden. Die soberheid zou als uitgangspunt moeten dienen voor onderhoud en behoud in de toekomst.
- ✓ De grindpaden dienen beter onderhouden te worden. Randen verwijderen en pad verdiepen (zie Ellewoutsdijk). Paden bieden nu voldoende ruimte aan bomen, bij asfalteren zullen veel bomen sneuvelen, net als het huidige karakter.
- ✓ Nieuwe graven kunnen niet te dicht bij bestaande bomen gedolven worden: als het wortelstelsel beschadigd wordt, leidt de kruin ook schade.

- ✓ Sommige bomen lopen schade op door maaierwerkzaamheden. Afstandmarkering aanbrengen in de vorm van paaltjes of rand uitsteken.
- ✓ Beplantingsplan maken, waarbij eerst het huidige sortiment in kaart wordt gebracht en waarmee de samenhang in de beplanting op termijn teruggebracht kan worden.

Ellewoutsdijk

De toegang tot de begraafplaats van Ellewoutsdijk wordt gesierd door een van de fraaiere hekwerken in de gemeente (identiek aan dat in 's-Gravenpolder). Tussen gietijzeren pijlers is een sober smeedijzeren dubbel hek gehangen. Het geheel verkeert in nagenoeg originele staat.

Aan de straatzijde is een haag van haagbeuk (*Carpinus betulus*) aangebracht. Verder wordt de begraafplaats omgeven door een ligusterhaag. Hier vindt de bezoeker na de toegang wel weer een lang hoofdpad dat een blik tot aan het lijkenhuisje biedt. Hier oogt het grindpad goed, behalve dat duidelijk is dat verkeer op de begraafplaats het grind opdrukt naar de zijkanten.

Links en rechts ligt over 150 meter deels gras, maar ook enkele groene compartimenten. Het compartiment direct links, omgeven door een haag van veldesdoorn, bevat enkele urnenkelders. Hier zijn ook een aantal bomen aangeplant die zelden op begraafplaatsen tegenkomt, namelijk Perzisch ijzerhout (*Parrotia persica*). Dit is van oorsprong een parkboom die mogelijk afkomstig van het naastgelegen terrein van de oude Ambachtsheer van Ellewoutsdijk.

Vervolgens is een deel ingericht met vaste planten en plantsoen waartussen monumenten voor de slachtoffers van de bevrijding van Beveland uit 1944. Het meest opvallend is het bestratte paadje dat aftakt van het hoofdpad en deels het pad insteekt. De overgang is wat abrupt en met weinig oog voor de historische context. Verder lopend liggen links rijen grafmonumenten maar ook weer met plantsoenvulling waardoor sommige monumenten nauwelijks nog te zien zijn. Dan zijn er nog twee kamers gecreëerd met een haag van linde met op de bodem schaduwkruid (*Pachysandra terminalis*) als bodembedekker. Dichter bij het lijkenhuisje zijn ook aan de linkerzijde weer oudere grafmonumenten in het gras te vinden. Ervoor en erachter liggen vrij recente grafmonumenten. Als met al is het beeld tot aan het lijkenhuisje rommelig en de enige structuur wordt geboden door het hoofdpad met daarlangs een lange rij kleinbladige lindes.

Ook opvallend zijn de op manshoogte afgezaagde stompen van populieren (*Populus nigra*) in de omringende haag. Deze populieren speelden ongetwijfeld een belangrijke rol in de beleving van de begraafplaats.

Het lijkenhuisje staat geheel in het grind met erachter een hoge iep die hier een fraaie plek heeft met aan weerszijden een halve cirkel van taxus. Het huisje zelf verkeert in goede staat en maakt een goede indruk door het overstek aan de achterzijde.

Achter het lijkenhuisje ligt nog eens 75 meter begraafplaats. Dit deel is echter geheel gecompartmenteerd met veel plantsoen en vaste planten. Alle graven zijn hier via een grindpad te bereiken. Door de vele vaste planten en een terughoudend onderhoud lopen de paden op sommige plaatsen echter bijna dicht. Ook is her en der duidelijk dat zonder enige voorbereiding paden zijn afgestrooid met nieuw grind. Soms is er zoveel grind opgebracht dat het lopen moeilijk wordt.

De hoofdas is hier weer afgezet met meidoorn.

Vragen

- Waarom is hier zo'n bewerkelijke "tuin" gecreëerd? Kost veel tijd, terwijl dat oorspronkelijk zeker niet het geval is geweest.
- Waarom wordt het voorste deel ingevuld met allerlei hagen, bosplantsoen en andere zaken die de structuur aantasten?
- Waarom is er aan de linker zijde achterin een haag van laurier (*Laurus nobilis*) voor de ligusterhaag gezet?
- Wat gebeurt er op den duur met de afgezaagde boomstompen. Had hier geen nieuwe aanplant voor in de plaats moeten?

Advies

- ✓ De begraafplaats laat een zeer divers en versnipperd beeld zien. De beslotenheid van het achterste deel staat in sterk contrast tot het voorste deel. Het is daarmee een uitdrukking van de naoorlogse beleving op begraafplaats waarbij aparte kamers in de mode waren. Doordat het onderhoud niet gericht is op het in stand houden van de aanleg wordt het idee teniet gedaan.
- ✓ De grindpaden dienen beter onderhouden te worden. Randen afsteken om ze binnen het kader te houden en aanwalsen zodat het goed beloopbaar is. Terughoudend zijn met verkeer op de begraafplaats.
- ✓ Veel bomen vertonen beschadigingen die ontstaan bij het maaien. Hier dient paal en perk aan gesteld te worden. Beschadigingen kunnen leiden tot voortijdige uitval van bomen.
- ✓ Veel hagen op een begraafplaats is bewerkelijk. Beperk de beplanting tot streekeigen soorten (meidoorn, veldesdoorn, liguster, beuk of haagbeuk of meer funerair: taxus) en laat ze niet te hoog uitgroeien.
- ✓ Het eerste deel tot het lijkenhuisje is rommelig van ontwerp. Hier kan meer eenheid in gebracht worden, met behoud van historische graven. Probeer ook de oude richting van grafuitgifte vast te houden!

Borssele

De begraafplaats van het dorp Borssele kent een klassieke entree van zware bakstenen pijlers met daartussen een smeedijzeren hekwerk. Centraal is een dubbel hekwerk tussen hoge pijlers aangebracht die geflankeerd worden door lagere pijlers met laag teruglopend smal hek. De pijlers worden afgedekt door piramidevormige stenen.

De aanblik na het hekwerk belooft veel. Een breed grindpad met aan weerszijden paardenkastanjes voert de begraafplaats op. Deze laan voerde ooit naar een besloten rechthoekige begraafplaats. Aan het eind van het toegangspad stond het lijkenhuisje. Een klassieke opzet waarbij aangesloten werd bij de opzet van het dorp zelf.

Dat beeld is er echter niet meer. Zoals ook goed te zien is op de hieronder opgenomen luchtfoto is de oorspronkelijke aanleg geheel losgelaten. Op de grond is deze al helemaal niet meer te ervaren. Alleen de net aangeplante beuken- en ligusterhagen geven nog wat structuur, maar niet zoals dat voorheen het geval was. Uit de luchtfoto wordt ook duidelijk dat de begraafplaats meerdere malen is uitgebreid. Het voorste deel, langs de toegangslaan is waarschijnlijk nooit gebruikt om te begraven. Dit in verband met de 50 meter dat een begraafplaats buiten de bebouwde kom diende te liggen (volgens de Begrafeniswet van 1869).

Kijkend naar de historie dan staat het lijkenhuisje nu feitelijk op de verkeerde locatie. Over de uitvoering valt zeker ook wat te zeggen, want kennelijk wordt gestreefd naar uniformiteit. De nog overgebleven monumentale bomen, twee grote treurwilgen (*Salix spec.*) en enkele notenbomen (*Juglans regia*) lijken nu wat willekeurig hier geplaatst te zijn omdat de samenhang uit de aanleg is gehaald. Wel is ervoor gekozen om de open zijanten nu te beplanten met es. Dit zal in de toekomst het karakter van de begraafplaats ten goede komen.

Op het oude deel achteraan (mogelijk eerste uitbreiding) vinden we kenmerkende betonpaaltjes op de graven met kleine emaille naamplaatjes daarop. Deze passen zeer goed bij de wijze waarop Borssele met de dood omgaat. Verder staan er op het oudste deel nog

enkele oudere grafmonumenten die mogelijk het behouden waard zijn. Er is nog wel voldoende aandacht voor de stenen want ze worden goed schoon gehouden. Op het nieuwere deel van de begraafplaats zijn sommige paden aangebracht van koud asfalt en afgestrooid met fijn grind.

Bezoekers op de begraafplaats werd gevraagd naar hun mening. Zij waren afkomstig van buiten de gemeente maar hadden wel een mening. Ze vonden het onverzorgd, rommelig en het mooie was er af.

Vragen

- Is er een inrichtingsplan voor de begraafplaats gemaakt? Is daarbij de historische situatie meegenomen?
- Het lijkt erop dat er een nieuw hoofdpad wordt gecreëerd dat vanaf de straat, ter rechterzijde van het huisje naar het midden van de begraafplaats loopt. Klopt dit?
- De vele notenbomen in de velden naast de hoofdlaan en elders op de begraafplaats zijn bijzonder te noemen. Ze verwijzen naar de notenteelt in het verleden. Worden deze als zodanig beschermd?
- Waarom is er voor es gekozen in de omranding en niet voor noten?

Advies

- ✓ Asfalteren van het hoofdpad zal de paardenkastanjes geen goed doen. Ze staan nu al deels in het pad, dat zou eerst opgelost moeten worden.
- ✓ De jonge essen in de omringende rand staan relatief ver uit elkaar. Bij aanplant kunnen ze wat dichter op elkaar gezet worden zodat de rand eerder dicht is. Later kan dan gedund worden.
- ✓ Grindpaden zouden meer aandacht kunnen krijgen of alles doen zoals op het nieuwe gedeelte: koudasfalt met grinddek. Dit moet echter wel goed bijgehouden worden, zodat het aanzicht in stand blijft.
- ✓ Oude graven zouden geïnventariseerd kunnen worden en beoordeeld op hun historische waarde. Enkele ervan kunnen gerestaureerd worden.
- ✓ Visie op het oude deel ontwikkelen. Hier kan een grasveld in stand worden gehouden, maar er zou ook weer begraven kunnen worden, bijvoorbeeld door ophoging.
- ✓ Totaalvisie ontwikkelen waarbij de intrinsieke beleving versterkt dient te worden. Een en ander met oog op toekomstige exploitatie en voldoende beschikbare graven.

Driewegen

De begraafplaats van Driewegen ligt achter de hervormde kerk. Eerst is hier een ruime parkeerplaats en daarachter begint de begraafplaats. Het toegangshek tot de begraafplaats is eenvoudig, laag en gevat tussen twee betonnen posten. Het pad dat zich erachter uitstrekt maakte vroeger deel uit van het kerkpad dat richting Schoondijksedijk voerde. Nu loopt het pad dood en loopt langs de begraafplaats als hoofdpad. Het pad is beslagen met grind net als de kleinere paden die in de loop der tijd tussen de graven zijn aangelegd. De kleinere paden worden met houten kantopsluiting afgezet.

Langs het hoofdpad en ook elders op de begraafplaats vinden we plantsoen of hagen die het beeld bepalen. De begraafplaats maakt een beschutte indruk omdat de omringende rand goed in het blad zit met voldoende variatie. Bovendien draagt deze singel van els (*Alnus glutinosa*),

esdoorn (*Acer spec.*) en es bij aan de natuurwaarde van dit terrein. Verspreid treffen we verschillende bomen aan zoals taxus, meelbes, vleugelnoot (*Pterocarya fraxinifolia*), meidoorn, acacia (*Acacia spec.*) en een treurbeuk (*Fagus sylvatica pendula*). De achterzijde van het terrein wordt omsloten door een beukenhaag en hier treffen we ook enkele knotwilgen (*Salix alba*) en een taxushaag. Een opengevallen gat in de singel moet echter nog opgevuld worden. Daarmee zal het terrein in de toekomst redelijk afgesloten worden van de omgeving waardoor het kamereffect versterkt wordt. Opvallend zijn de twee oorlogsgraven achteraan en het lijkenhuisje. Daarvan is niet goed vast te stellen in welke staat het verkeerd omdat het geheel begroeid is met klimop. Dat mag fraai lijken maar is funest voor de onderhoudsstaat van het huisje.

Vragen

- Waarom worden nieuwe graven zo dicht bij bestaande bomen gedolven? Dit is slecht voor de bomen en kost uiteindelijk meer aan onderhoud e.d.
- Hoe zou men hier asfalt willen aanleggen, met name omdat het pad aan de buitenzijde dan versterkt moet worden, wil het niet afbrokkelen.
- Wat is de toekomst van de treurbeuk in het midden van het achterste, nieuwe deel van de begraafplaats?

Advies

- ✓ Hoofdpad aan de buitenzijde voorzien van kantopsluiting om weglopen van grind te voorkomen, grind walsen en waar nodig bijvullen
- ✓ Omringende beplanting goed dichthouden, geen vreemde soorten in planten en met enige regelmaat terugsnoeien (bij voorkeur in de herfst).
- ✓ Hagen op de begraafplaats niet te hoog of te breed laten worden. Anders worden het volumes op zich en dat is niet de bedoeling
- ✓ Lijkenhuisje van klimop ontdoen en noodzakelijk onderhoud plegen.

Ovezande

In Ovezande is de hervormde begraafplaats bezocht omdat deze ook onderhouden wordt door de gemeente. Hier ligt een indrukwekkende toegangspad met coniferen en heesters dat over ongeveer 80 meter naar de begraafplaats voert. Het pad is beslagen met grind en opgesloten tussen betonnen bandjes. Bij de weg is een eenvoudig en onopvallend laag hekwerk aangebracht, maar bij de begraafplaats zelf is een smeedijzeren hekwerk aangebracht. De pijlers waartussen het hangt zijn vernieuwd in hout.

Op de kleine begraafplaats liggen alle grafmonumenten in het gras. De begraafplaats wordt omgeven door een haag van liguster en meidoorn. Op de begraafplaats zelf staan enkele lage bomen waaronder een tweetal peren (*Pyrus spec.*) en twee rode esdoorns (*Acer rubrum*). Van die laatste verkeert één exemplaar echter in een dusdanige staat dat onmiddellijke kap geboden is. De oorzaak is begraven binnen de wortelcirkel van de boom en beschadigingen van de stam. Die laatste hebben geleid tot rotte plekken waardoor de boom verzwakt is.

De meeste grafmonumenten op deze begraafplaats zijn nog niet zo oud. Enkele zerken op een roef zijn wat ouder maar lopen gevaar stuk te gaan wanneer de boom die er vlakbij is geplant groter wordt.

Vragen

- Is er een onderhoudsplan?

Advies

- ✓ Het asfalteren van het toegangspad verbetert de toegankelijkheid van de grafmonumenten niet en kan dus achterwege worden gelaten
- ✓ Bomen lijken willekeurig geplant te zijn. Een rigoureuze aanpak van het bestand kan het totaal ten goede komen.
- ✓ Open deel in haag langs Bloemenstraat dichtplanten en voor de kleine toegang hier een hek plaatsen. Dit ondermeer om loslopende honden en dergelijke niet toe te laten op de begraafplaats.

Nisse

De begraafplaats van Nisse behoort tot het type dat in Zeeland veel voorkomt: lang en smal met een hoofdpad en graven ter weerszijden. Het lijkenhuisje staat halverwege. Het geheel wordt gecompleteerd door een bomenlaan van haagbeuk en iep langs het pad en een haag rondom. Die haag bestaat in het voorste deel uit beuk en achter uit haagbeuk.

Dit type begraafplaats zagen we ook in Ellewoutsdijk en in Oudelande had het oorspronkelijk deel ook die langwerpige vorm. Ook elders in Zeeland komt deze langwerpige vorm veelvuldig voor.

De toegang tot de begraafplaats wordt gevormd door een zwaar hekwerk tussen bakstenen pijlers. Bij het betreden van de begraafplaats is sprake van enig hoogteverschil. Dat betekent waarschijnlijk dat de begraafplaats van oorsprong opgehoogd is.

Het met grind beslagen hoofdpad voert naar het lijkenhuisje. Het beeld links en rechts met de grafmonumenten naar het pad gekeerd oogt origineel. De grafmonumenten liggen deels in het gras. Afwisselend staan hier oude en nieuwe monumenten. Dichter naar het lijkenhuisje staan nog wat oudere grafmonumenten.

Opvallend is de hoge haag van gemengde beuk rondom en de oudere bomen langs het hoofdpad. Bij de ingang staan twee treurbeuken. Verspreid staan nog enkele solitaire bomen

zoals taxus, beuk, meidoorn en pruim (*Prunus domestica*). Sommige bomen staan in het pad. Achterin staat een monumentale rode beuk (*Fagus sylvatica* 'Purpurea') die zeer beeldbepalend is.

Helemaal achterin is het gedeelte met urnenkelders een dissonant in het geheel. Hier had een beter passende opzet gekozen kunnen worden.

Vragen

- Wat is de bedoeling van de opgeslagen nummerpaaltjes achter het lijkenhuisje?
- Wanneer wordt het voeg- en metselwerk van het lijkenhuisje aangepakt. Dit is heel slecht, wat mogelijk tot schade kan leiden.

Advies

- ✓ Algemeen oogt de begraafplaats van Nisse behoorlijk goed. De wijze waarop hier met de begraafplaats wordt omgegaan verschilt van de andere, wellicht nagaan hoe of wat!
- ✓ Asfalteren zou leiden tot verschillende bezwaren, zoals het beginstuk: hoe wordt het hoogteverschil overbrugd? En hoe zullen de bomen het doen met asfalt tegen de stam? Kortom het huidig grindpad behouden.

SAMENVATTING

Het bezoek aan de zeven begraafplaatsen heeft tot drie hoofdconclusies geleid:

- A) *de historische context van de begraafplaatsen wordt op geen enkele wijze gewaardeerd of behouden;*
- B) *de grindpaden zijn in nagenoeg alle gevallen slecht onderhouden of er is onoordeelkundig gewerkt, bijvoorbeeld door afwijkend grind aan te brengen zonder dit verder af te werken;*
- C) *er lijkt geen visie te bestaan op hoe de begraafplaatsen onderhouden, uitgebreid of gebruikt moeten worden.*

De genoemde punten worden hieronder nader uitgewerkt:

- A) De bezochte begraafplaatsen worden gekenmerkt door een rommelige aanpak. Voor de leek is dat wellicht minder zichtbaar, maar voor een groendeskundige of historicus is dat wel goed zichtbaar. De begraafplaatsen worden erg functioneel benaderd, wat ondermeer blijkt uit de vernieuwingsdrang van de lijkenhuisjes, de wens tot asfalteren van de paden en het ingrijpen in de historische structuur. Voorbeelden daarvan zijn het aanplanten van bomen op plaatsen waar deze feitelijk niet horen of door soorten aan te planten die van oudsher niet op de begraafplaats horen. Al met al gaat daarmee de 'leesbaarheid' van de begraafplaats en daarmee de geschiedenis van het dorp waarin de begraafplaats ligt verloren.

In de jaren tachtig en negentig van de 20ste eeuw is met het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) een overzicht gemaakt van waardevolle objecten uit de periode 1850-1940. Voor de gemeente Borsele is daarvan het volgende overzicht gemaakt.

Plaatsnaam	Straat	Oorspr functie	Datering oudste delen
's Heerenhoek	Molendijk 86	Alg. begraafplaats 's Heerenhoek	
Ellewoutsdijk	Lange Viele bij 18	Begraafplaats	
Oudelande	Lindestraat to 42	Begraafplaats	circa 1840
Borsele	Oostsingel to 34	Begraafplaats	
Lewedorp	Kasteelweg bij 4	Begraafplaats	circa 1910 (?)
Baarland	Hellenburgstraat	Begraafplaats Baarland	1873-1874
Lewedorp	Kasteelweg bij 4	Begraafplaats Gereformeerde kerk	1845
Hoedekenskerke	Waardweg	Begraafplaats met lijkenhuisje	circa 1896
s-Heer Abtskerke	Sinoutskerke 1	Lijkenhuisje op begraafplaats	

In veel gemeenten is aan de hand van deze inventarisatie nader gekeken naar de monumentale waarden. Zonodig zijn die waarden erkend als rijksmonument, dan wel als gemeentelijk monument. In Borsele is er verder niets mee gedaan. De waarden zijn ook niet op een andere wijze in kaart gebracht, noch is er een poging gedaan te kijken naar een wijze van bescherming. Het enige houvast dat er nu voor de begraafplaatsen is, staat in artikel 25, lid 1 van de *Verordening op het beheer en het gebruik van de gemeentelijke begraafplaatsen in de gemeente Borsele 2010*. Daar staat dat enkel graven van militaire en civiele oorlogsslachtoffers in aanmerking komen voor opname op de lijst van historisch graven. Daarmee wordt op veel begraafplaats onrecht gedaan aan de oudere grafcultuur en de personen die in de 19de eeuw van betekenis waren in de dorpen.

De begraafplaatsen dateren vooral uit de tweede helft van de 19de eeuw, dit vanwege de begrafeniswaet van 1869. Op sommige begraafplaatsen zijn de oudste grafmonumenten nog bewaard gebleven. Bescherming van deze oorspronkelijke monumenten, maar ook

van de hekwerken, structuur of lijkenhuisjes zou zeker voor het behoud van de historie van Borsele een stap in de goede richting zijn.

- B) In Borssele is gevraagd om betere toegang tot de begraafplaats. Daarop heeft waarschijnlijk nauwelijks onderzoek plaatsgevonden maar is asphalt als de oplossing uit de bus gekomen. In tegenstelling tot de eerdere conclusie over de hoofdpaden, dat deze gehandhaafd blijven in grind¹ is dit omgeslagen in het asfalteren van alle hoofdpaden. Het afstrooien met grind wordt als optie gegeven om het beeld intact te houden. Wat waargenomen is op de begraafplaatsen is dat de paden er over het algemeen slecht bij liggen. Of er ligt teveel (verschillende soorten) grind, of de paden zijn uitgelopen of er groeit uitbundig onkruid op. Het onderhoud is het probleem. Hoewel in 2003 nog geconstateerd werd dat met adequate uitvoering van onderhoudswerkzaamheden de beperkingen weggenomen zouden worden, is dat niet of nauwelijks gebeurd. Het goed onderhoud van grindpaden betekent ondermeer zorgen voor een goede ondergrond, een juiste overgang naar de graskanten, een bol profiel en het evenwichtig verdelen van het grind door het bijvoorbeeld te walsen. In plaats daarvan wordt volstaan met bijstrooien van grind, worden de kanten niet bijgehouden en wordt het onkruid niet gebrand of anderszins verwijderd. Asphalt is de oplossing niet, zeker niet met de vele bomen langs deze hoofdpaden. Deze bomen zullen schade lijden van de asfaltering of op den duur het asphalt opdrukken met hun wortels. Problemen gaan ook ontstaan bij de vele overgangen naar zijpaden. Hier kan bij onvoldoende onderhoud een obstakel ontstaan, zoals ook bij veel andere begraafplaatsen al het geval is. Dan is er ook nog de historische context en de betekenis van grind daarin. Grind heeft op begraafplaatsen en wandelpaden in het algemeen een doel: lopen op grind maakt lawaai, daardoor kan altijd door bezoekers waargenomen worden of andere personen in de omgeving rondlopen. Het knerpen van het grind zou door asfalteren verdwijnen. Zelfs bij afstrooien met fijn grind van het asphalt ontstaat een andere situatie.
- C) Het invullen van open grafvelden met hagen, nieuwe grafmonumenten en dergelijke getuigt niet van inzicht in de oorspronkelijke opzet van een begraafplaats. Daarmee ontstaat wel begraafcapaciteit maar het verbeterd de aanblik niet. Een dergelijke aanpak is ook zichtbaar in het groen. Er lijken willekeurig bomen aangeplant te worden en zeker het onderhoud of behoud van die bomen is een zorgenkindje: veel bomen tonen sporen van beschadiging door maaiwerkzaamheden. Dit leidt op den duur tot hoge kosten voor de gemeente omdat bomen vroegtijdig uitvallen of omdat ze boomchirurgie nodig hebben. Dan is er op sommige begraafplaatsen ook nog de wens om deze 'net' te maken, maar op een wijze die niet past bij de opzet. Het invullen van plantsoen met veel planten mag mooi lijken, maar wanneer er onvoldoende onderhoud is, kan dit leiden tot problemen en overwoekering. Het invullen van grafperken die vrijkomen met vaste planten is feitelijk tegen de oorspronkelijke opzet van de begraafplaatsen. Bodembedekkers zouden wel kunnen.
- In het gebruik van de begraafplaatsen is een verbeterslag gemaakt, ondermeer door een nieuwe verordening en een steviger beleid. Dat laatste slaat met name op het verlenging van rechten. Omdat de gemeente daarin jarenlang nalatig is geweest, komt het huidige beleid op veel mensen wat hard over. Daarin lijkt wel voldoende gecommuniceerd maar

¹ Raadsstukken 2003 en 2007.

die was voornamelijk eenzijdig. Een overgangsrecht met coulance voor oudere graven lijkt op zijn plaats. Verder valt nog op te merken dat de kosten voor onderhoud binnen de gemeente voor het geboden niveau nogal aan de hoge kant zijn. Ook daarin zien we een functionele benadering van de begraafplaatsen, terwijl vergeten wordt dat het ook plekken zijn waar de historie en het leven in de dorpen gestalte krijgt.

CONCLUSIE EN ADVIES

Het asfalteren van de hoofdpaden op de gemeentelijke begraafplaatsen van Borsele kan achterwege blijven als de huidige paden beter onderhouden worden. Er zijn legio voorbeelden in het land waar ook asfaltpaden geen uitkomst bieden, wederom door gebrek aan onderhoud of het onvoldoende inschatten van de gevolgen.

Evenwel zullen sommige grindpaden op de gemeentelijke begraafplaatsen vernieuwd moeten worden omdat het profiel inmiddels verdwenen is of omdat de bestaande randen uitgelopen zijn. Voor de begraafplaats in Borsele wordt geadviseerd het nieuwe hoofdpad te verharderen zodat op die wijze de bereikbaarheid van de begraafplaats wordt verbeterd.

Wanneer vervolgens de grindpaden op de juiste wijze onderhouden worden zal de toegankelijkheid voor alle gebruikers aanvaardbaar zijn.

Voorts blijkt uit de bezoeken dat de gemeente Borsele in haar beleidsvorming onvoldoende oog heeft voor de historische waarden van de begraafplaatsen. Her en der is wel gewezen op de waarde van hagen, maar daar is in de praktijk weinig van te zien. Ook het willekeurig aanplanten van bomen die niet passen binnen de bestaande structuur wijst daarop.

Waarschijnlijk is het niveau van de behandelende ambtenaren op dit gebied onvoldoende. In technische en juridische zin is die er wel, maar in cultuurhistorische zin niet.

Het vaststellen van goede juridische regels is een vereiste om begraafplaatsen te kunnen exploiteren. De huidige verordening van de gemeente en de wijze waarop die tot stand is gekomen zijn op zich goed. De uitwerking van het bijbehorende beleid en de communicatie daarover lijken echter onvoldoende. De gemeente heeft zich er niet van verzekerd dat de gebruikers (=bewoners) van de begraafplaatsen hebben begrepen wat de bedoeling is. Dat nu onder de inwoners stemmen opgaan over dat beleid heeft de gemeente aan zichzelf te danken. Wanneer men beter aan de bewoners had kunnen uitleggen hoe men wenst om te gaan met deze plekken dan was er minder weerstand geweest. Die visie ontbreekt echter. Die bureaucratische aanpak kost de gemeente uiteindelijk weer geld doordat achteraf veel tijd gaat zitten in het uitleggen van de regels.

Bijgeschaafd asfaltpad om al te sterke vervorming tegen te gaan (gem. begraafplaats Coevorden)

COLOFON

Opdrachtgever: Dorpsraad Oudelande, gemeente Borsele
Tekst: **Bureau Funeraire Adviezen**, Leon Bok
Fotografie: Tenzij anders vermeldt: Leon Bok
Kaartjes: Verzorgd door Eward Timmerman

Amsterdam, juli 2010

Bureau Funeraire Adviezen**Leon Bok**

**Adviezen, lezingen en waardestellingen
voor begraafplaatsen**

*telefoon: 020-6367837
mobiel: 06-10816145
info@funerair.nl
www.funerair.nl*